

Вивчення Шевченкового «Букваря южнорусского» у 1862–1914 роках

Н. О. Бондарєва

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м.Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: kika_7@ukr.net

Paper received 23.02.17; Accepted for publication 01.03.17.

Анотація. Стаття присвячена розгляду рецепції Шевченкового «Букваря южнорусского» у 1862–1914 роках, яка була свого роду підготовчим етапом до усвідомлення значущості внеску Шевченка у розвиток народної освіти. Публікації демонструють загальну думку щодо «Букваря», яка надалі визначала напрями наукового вивчення поетового підручника в наступні десятиліття.

Ключові слова: буквар, відгук, українська граматка, посібник.

Раніше ми розглядали період від перших прижиттєвих відгуків про Шевченків «Буквар» до кінця 1861 року [див.: 2]. Цей неповний рік після виходу брошури Шевченка характеризувався появою помітної кількості рецензій різного спрямування. Тоді формувалася певна загальна думка щодо його «Букваря», яка надалі визначала напрями наукового вивчення поетового підручника в наступні десятиліття. Парадоксально, але факт, що єдина самодостатня педагогічна праця автора «Кобзаря», яка дає матеріал для з'ясування його педагогічних поглядів, майже не привертала уваги науковців і публіцистів у наступні півстоліття. Це лише згодом завдяки нечисленным публікаціям, які з'явилися у 1862–1914 роках, було усвідомлено значущість цього невивагливо виданого «Букваря» для пізнання одного з аспектів творчої особистості Шевченка. Досі ці друковані відгуки не привертали належної уваги.

У розлогії статті О. Кониського, присвяченій ретельному аналізу українських граматик, виданих до кінця 1861 р., стисло говорить і про Шевченків «Буквар» [5]. Він зауважує, що в граматці Шевченка, як і в Кулішевій, порівняно з іншими аналогічними виданнями, подано доволі складний матеріал для читання: псалми, вірші, думи, молитви, зовсім мало приказок і прислів'їв [5, с. 74]. О. Кониський, дбаючи про дітей, не взяв до уваги, що Шевченко писав «Буквар» передовсім для дорослих учнів недільних шкіл. Педагог резонно наполягав на тому, що видання української граматки має бути повністю написано українською мовою (за винятком молитов). Ця багато в чому очевидна нині думка, була ледь чи не революційною для 1862 року. Такій вимозі серед інших не відповідає Шевченків заголовок «Букварь южнорусский», адже, пише О. Кониський, селянин, шукаючи за українською граматкою, може легко його проминути (як і інші видання, які називає публіцист) [5, с. 77]. Торкаючись складної проблеми правопису, О. Кониський слушно вказує на Шевченкову непослідовність у дотриманні певного орфографічного режиму: скажімо, «ѣ и е вживає без розбору», трапляється навіть ять [5, с. 78]. З навчально-методичного погляду Шевченків «Буквар», як і інші граматки, не задовольняв О. Кониського, що висував до такого типу видань ряд суворих вимог. На час появи його статті посібник Шевченка певною мірою вже виконав свою роль у забезпеченні навчальною літературою створюваних недільних шкіл, кількість яких тоді зростала суттєвими темпами, а згодом втратив методичне значення через появу нових, досконаліших із методичного погляду букварів. Цьому динамічному зростанню кількості навчальної літератури поклали край сумнозвісний Валуєвський циркуляр і закриття недільних шкіл.

Наступного року кілька пасажів Шевченковому «Букварю» присвятив «малоросійський педагог» (на

той час уже у відставці) І. Кулжинський у брошурі «О зарождающейся, так называемой, малороссийской литературе» [9]. Щоб уповні зрозуміти вартість цієї публікації, варто навести міркування І. Кулжинського про українську мову: «<...> испорченное наречие русского языка, или так называемый малороссийский язык, как аномалия не имеет никаких прав на литературную самостоятельность и достоинств употребления ни в каких серьезных случаях, но нуждается в исправлении посредством чистого русского языка» (курсив автора брошурки) [9, с. 20]. Зрозуміло, жодного наукового значення українофобська праця не має, проте вона набула певного резонансу свого часу. Кулжинському при всій негачії української мови вдалося визнати Шевченкову обдарованість, проте він вкрай негативно оцінив «Буквар»: «Не хочется верить, чтоб эта пустейшая из пустейших книжек была составлена даровитым Шевченком <...>» [9, с. 14]. Колишній викладач наполягає, що «Буквар» Шевченкові приписали, користуючись його хворобливим станом перед смертю [9, с. 14]. «Впрочем, – продолжев І. Кулжинський, – пускай и Шевченко сочинил эту пустейшую книжку, – от этого она делается ни лучше, ни толковее» [9, с. 14]. Лексикон автора брошури, як бачимо, не вирізняється особливою різноманітністю.

Найбільшою вадою «Букваря» він вважає відсутність молитов «Во имя Отца», «Царю небесный», «Богородице Дево», десятки заповідей. Однак І. Кулжинський, вкрай негативно налаштований до всього справді українського, точно помічає ідейний стрижень як «Граматки» П. Куліша, так і «Букваря» Шевченка: «Тенденция этого букварика одна и та же, что и в “Граматке” [П. Куліша. – Н. Б.]: кака-я-то воля людская, освобождение из какой-то неволи. О какой это свободе хлопчете вы, гг. букваристы?!» (курсив автора) [9, с. 15]. Йшлося, зрозуміло, про національне визволення та свободу як неодмінний атрибут повноцінного людського буття, а не буквально тільки про скасування кріпаччини. Педагог натренованим нюхом вловив небезпеку обох граматок. Він намагається принизити значення Шевченкового «Букваря», приписати суто прагматичний інтерес видавцям українських книжок, але водночас фіксує реальний стан розповсюдження навчальної літератури в Україні, його злісний погляд, позбавлений замилювання всім українським, без прикрас фіксує згуртованість української людності під час перепоховання останків поета: «Вслед за тем, как было превезено чрез Малороссию в Канев мертвое тело Шевченка, “Буквари южнорусские”, как саранча, налетели на Малороссию и истребили в ней бесчисленное множество шестигрошевилов; кака-я-то невидимая сила гнала их на Малороссию. Очевидно, что и триумфальное шествие мертвых останков Шевченка чрез Малороссию так же вошло в

коммерческие комбинации компании, торгующей южнорусским элементом. Все эти речи и стихи, все эти описания были, конечно, не в честь бедного Шевченка, который, без сомнения, сам остановил бы все эти затеи и проделки, если бы мог кричать из гроба. Все это делалось в честь какой-то "идеи", сопряженной невидимою связью с торговлей южнорусским элементом» [9, с. 16]. Ця ідея національного відродження, незнищенності українського духу драгувала ревнителів офіційної народності, невіддільної від жорсткої політики русифікації й асиміляції підкореного народу. Слова І. Кулжинського свідчать про істотний розголос Шевченкового «Букваря» в Україні, масштаби якого не слід недооцінювати. Жовчна брошура І. Кулжинського, крім того, дає певний матеріал для пояснення одного з висловів Шевченка в «Седнівській передмові» – до незвіданого видання «Кобзаря» (1847): «Гоголь виріс в Ніжині, а не в Малоросії – і свого язика не знає <...>» [19, с. 208]. Справа, звісно, не в тому, що поет буцімто не відносив Ніжин до України, а у зрусифікованості міст, зокрема й Ніжина з його Гімназією вищих наук князя Безбородька, в якій намагалися насаджувати цілковиту відданість імперії і викоринювали будь-які ознаки українськості. І. Кулжинський викладав тут латинську мову (1825–1829), в нього вчилися М. Гоголь, Н. Кукольник, Є. Гребінка, згодом служив інспектором Юридичного ліцею в Ніжині (1841–1843), а з 1847 р., вийшовши через хворобу на пенсію, до смерті в 1884 р. мешкав у цьому місті [4, с. 217]. Такий обмежений казенний вірогідданчий викладач, звичайно, не міг прищепити своїм учням любов до України.

Аналогічний погляд засвідчує й О. Тарнавський, що опублікував у газеті консервативного спрямування «Киевлянин» 1881 року статтю «Українофильские учебники для народных школ», в якій піддав критиці «Грамотку» П. Куліша, «Українські абетки» М. Гатцука, «Арихметику» О. Кониського і Шевченків «Буквар» [13]. Автор допису в душі великодержавного шовінізму взагалі заперечує потребу в навчанні українською мовою. Серед іншого він наводить уривок із Шевченкової преамбули до молитви Єфрема Сиріна: «Беззаконіє і неправда вкралась знову в душу людську, і правдоучителі сховалися в дебри і вертепи, побудовали собі скити, келії і святії монастирі; і в своєму святому пристанищі молилися Богу» [19, с. 248]. З цієї та цитат з інших підручників О. Тарнавський робить висновок, що «українофіли» пропонують «тот же самый русский язык, но в малороссийской местной окраске, да вновь скованные слова <...>» [13, с. 1]. Він помітив небезпеку поступового культурного відокремлення України від Росії через розповсюдження навчальної літератури українською мовою. Українським педагогічним діячам йшлося, ясна річ, про відновлення історичної справедливості, для чого вони свідомо протидіяли русифікації освіти. Пильний борець із «українофільством» наприкінці статті застерігає: «Разобранные нами учебники ясно говорят, что украинифилы совсем не думают об облегчении учащихся, о привлечении крестьян к школе, объединении неразъединявшихся севера и юга России [тобто Росії й України. – Н. Б.], а мечтают о проведении своих затей, и то каждый молодец на свой образец, – что видно и из правописания, которое у каждого, у Кулиша, Шевченка и Гатцука, различное» [13, с. 2]. Зрозуміло, О. Тарнавський видавав бажане за дійсне, коли затято переконував своїх читачів у нерозривній російсько-українській культурній єдності,

адже навіть після понад двох століть колонізації, культурна окремішність України була очевидною для неупередженого спостерігача. Правописна система української мови проходила тоді складний шлях становлення в умовах бездержавності і переслідування всього українського, тому закиди О. Тарнавського у відмінності правопису кожного з названих авторів є неприйнятними. «Буквар» Шевченка, як згодом часто траплялося із його творчістю, став інструментом у боротьбі великодержавних шовіністів, рупором яких була газета «Киевлянин», із національно свідомими українськими діячами – цього разу на ниві освіти.

Панорама вивчення «Букваря» була б неповною, якби ми не згадали біографічні праці про Шевченка. Однією з перших була книжка М. Чалого «Життя і твори Тараса Шевченка» 1882 р. [15] (далі цитуємо коментований український переклад книжки). На переконання М. Чалого, «яким би не був неспроможним у педагогічному плані буквар Шевченка порівняно з "Грамоткою" [П. Куліша], та він свідчить про те, що поет, чужий спекулятивним цілям, за будь-яких обставин свого життя ніколи не припиняв дбати про народне благо» [16, с. 142]. Запропонований М. Чалим аналіз Шевченкових зусиль у справі поширення народної просвіти цілком переконливо доводить цю думку.

Певний проміжний підсумок у дослідженні «Букваря» знаходимо у класичній вже нині праці О. Кониського «Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя» (1898–1901) [6], розділи якої спершу друкувалися в «Записках НТШ». Тут докладно описано фактографію появи «Букваря». О. Кониський підкреслював, що Шевченко вповні усвідомлював: «<...> освіта народна єсть перша, велика і найважливіша потреба на Україні» [7, с. 556]. Саме тому поет до останніх хвилин свого життя працював у сфері народної освіти. «Шевченко був, – наголошує дослідник, – глибокий націоналіст український з широкими поглядами на питання національне. Свою національність і її мову він любив більш за все» [7, с. 556]. Багато подальших дописувачів істотно залежали від праці О. Кониського, який недвозначно сформулював національний вектор у студіях над «Букварем».

М. Петров у своїх відомих «Нарисах історії української літератури XIX століття» (1884), які спершу окремими розділами друкувалися в періодиці, не оминув увагою і Шевченків «Буквар» [11, с. 71]. Історик літератури згадав його у ряду десятка тих українських букварів, грамоток і навчальних посібників для народної освіти, які вийшли протягом шести років (1857–1862) [12, с. 370].

У зв'язку зі столітнім ювілеєм від дня народження Шевченка з'явилося багато присвячених поету публікацій, зокрема кілька – про його «Буквар». На початку XX ст. вже була потреба у викладі історії появи Шевченкового підручника. Цю прогалину кваліфіковано заповнив І. Крип'якевич, що описав історію створення «Букваря» і численні перешкоди в його розповсюдженні, які чинили представники офіційної світської влади і церкви. Історик не вдається до захвалювання підручника, а чітко вказує, в чому полягає його цінність: «Буквар Шевченка певно має свої недостачі: з методичного боку були вже тоді гарніші підручники для початкової науки. Але тут не можна уважати на саму форму, більше важний сам зміст "Букваря". А тут з кожної стрічки видно добру, любячу душу автора: всі частини книжечки добрані так, щоб закликати людей до братерської любові і єднання; у всіх віршах і приказках – всюди видно

зазиви до добра й правди. Хоч би Шевченків «Буквар» не дорівнював іншим книжечкам, – треба тут цінити добру волю великого поета, який не вдовольняє самим словами про щастє народа, але й ділом хотів доказати любов для «меншого брата...» [8, с. 40]. Таким чином, автор наголошує гуманістичну спрямованість Шевченкового «Букваря», прагнення поета практично допомогти розбудові національної української школи, про що не можна було сказати у російській пресі, яка підлягала більш суворій, ніж галицька, цензурі.

Проблему педагогічних поглядів Шевченка на науковий рівень чи не вперше підніс С. Черкасенко в опублікованій у фаховому вчительському часопису розвідці «Шевченко педагогом» ([18], згодом увійшла до окремої книжечки, яка витримала кілька перевидань [17]), зосередившись на розгляді «Букваря». Він вважає [17, с. 11] (як, до слова, і О. Кониський), що у відомому епізоді зі спогадів М. Лєскова, де описано, як Шевченко негативно поставився до якоїсь «малоросійської граматки» [10, с. 381], йдеться про виданий у Полтаві «Буквар» О. Строніна – «Азбуку по методу Золотова для южнорусского края» (1861; ім'я автора не вказано), але припущення було хибним, бо цю книжку випущено у березні 1861 р., тобто вже після смерті поета. Так само, як і І. Крип'якевич, С. Черкасенко детально описує історію появи «Букваря», констатує, що його було складено за панівним тоді літерно-складовим методом [17, с. 14]. Водночас він, дослівно повторюючи О. Кониського, відмовляється від з'ясування питання, «чи придатен був Шевченків «Буквар», чи ні з погляду педагогічного і національно-освітнього» [17, с. 14]. Очевидно, розв'язання цих проблем на належному рівні ще було завданням майбутнього. Дослідник акцентує потребу історичного підходу до вивчення Шевченкового підручника: «Не треба, звичайно, рівняти тодішніх букварів до теперішніх і ставити їм ті самі вимоги, що тепер ставимо: приблизно всі тодішні букварі більш-менш схожі були змістом на Шевченків буквар» [17, с. 15]. Ця твереза оцінка здобула підтвердження у наукових студіях наступників С. Черкасенка, хоч можна помітити, що сучасникам Шевченків «Буквар» видавався не найкращим серед інших аналогічних посібників, але й не геть непридатним, як цитованим вище українофобам.

В. Щурат у популяризаторській нотатці, яка згодом увійшла до збірки його праць, пунктирно виклав

історію виходу «Букваря» друком [21]. Розуміючи недосконалість підручника з навчального погляду, В. Щурат акцентує Шевченкову «дійсність у симпатичнім доборі матеріалу, релігійного і світського» [20, с. 101]. На його думку, з релігійним матеріалом «Букваря» вповні гармонізує і світський, серед якого дослідник за своїм високим ідейним змістом відзначає дві народні думи. «Небуденности змісту, – резюмує В. Щурат, – відповідає й небуденність мови, повної поваги, закрашеної архаїстично. Шевченко піймав психологічний секрет великого впливу такої мови про високі речі» [20, с. 103].

Дописувач житомирської газети «Волынская почта» 1914 року слушно писав, що Шевченко своїми творами «возвел на високий пьедестал» українську мову і «ясно показав, что украинский язык имел все права гражданства наравне с прочими славянскими языками. Тарас Григорьевич Шевченко был горячим теоретиком национальной идеи» [14, с. 2]. У статті окреслено широкий план Шевченка з видання книжок для народу, з чого йому пощастило випустити після тривалих цензурних поневірянь лише «Буквар». Прикметно, що автор публікації кілька разів акцентує національний складник у Шевченковій діяльності з розбудови української школи. Не дивно, що газету було закрито у травні 1914 року – ще до початку Першої світової війни [1]. Не ризикуємо робити припущень, хто ховається під іменем «Українця», оскільки цей псевдонім використовували чимало громадсько-культурних діячів [3].

Таким чином, дослідницькі підходи до Шевченкового «Букваря» помітною мірою визначалися загальним ставленням авторів, в тому числі й злісних україножерів, до творчості поета загалом. Жоден із дописувачів не вдається до штучного піднесення значущості «Букваря», проте кожен (за винятком І. Кулжинського й О. Тарнавського) відає належне внеску Шевченка у розвиток народної освіти. Роки 1862–1914 були свого роду підготовчим етапом до справді наукових студій Шевченкового «Букваря» пізніше. Доводиться також констатувати, що про «Буквар» невиправдано мало писали у вказаний період, що частково було надолужено у 1920-ті роки – в час становлення і плідного розвитку шевченкознавства як окремої галузі історії української літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бєляєва Л. Н., Зиньова М. К., Никифоров М. М. Библиография периодических изданий России, 1901–1916. – Ленинград: ГПБ, 1958. – Т. I: А–З. – 664 с. – № 1520.
2. Бондарєва Н. О. «Букварь южнорусский» Тараса Шевченка в синхронній рецепції (1861 рік) // Літературознавчі студії. – К: Вид-во КНУ, 2017. – Вип. 50. – С. 28–33.
3. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.). – К.: Наукова думка, 1969. – 559 с. – С. 371–372.
4. Карпов А. А. Кулжинский, Кульжинский Иван Григорьевич // Русские писатели. 1800–1917. Биографический словарь / Главный ред. П. А. Николаев. – М.: Большая российская энциклопедия, 1994. – Т. 3. – 592 с. – С. 217–219.
5. Кониський О. Наскільки граматка // Основа. – 1862. – Січень. – С. 64–82. Різна пагінація.
6. Кониський О. Я. Тарас Шевченко-Грушівський, хроніка його життя. – Л., 1898. – Т. 1. Ювілейне видання Товариства. – 252 с. (Збірник філологічної секції Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 1); Л., 1901. – Т. 2. – 393 с. (Збірник філологічної секції Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 4).
7. Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя / Упоряд. В. Л. Смілянська. – К.: Кліо, 2014. – 672 с.
8. Крип'якевич І. Народна просвіта і Тарас Шевченко // Письмо з Просвіти. – 1911. – Ч. 2/3. – С. 33–41.
9. Кулжинский И. О зарождающейся, так называемой, малороссийской литературе. – К.: В типографии И. и А. Давиденко, 1863. – 32 с.
10. Лєсков М. С. Остання зустріч і остання розлука з Шевченком // Спогади про Тараса Шевченка. – К.: Дніпро, 1982. – С. 379–382.
11. Петров Н. Очерки из украинской литературы. V. Новейшая украинская литература // Исторический вестник. – 1883. – Т. XII. – Июль. – С. 70–112.
12. Петров Н. И. Очерки истории украинской литературы XIX столетия. – К.: В типографии И. и А. Давиденко, 1884. – 457, XV с.
13. Тарнавский Ал. Українофильские учебники для народных школ («Грамматка» Кулиша, «Букварь» Шевченка, «Українськи абетки» М. Гащука, «Арихметика, або Щотниця» Олександра Кониського) // Киевлянин. – 1881. – 25 апреля. – № 91. – С. 1–2.

14. Українець. Т. Г. Шевченко и украинская национальная школа // Волынская почта. – 1914. – 25 марта. – № 52. – С. 2.
15. Чалый М. К. Жизнь и произведения Тараса Шевченка (Свод материалов для его биографии). – К.: Тип. К. Н. Милевского, 1882. – 281 с.
16. Чалый М. Життя і твори Тараса Шевченка (звід матеріалів до його біографії) / Переклад з російської, післямова та коментарі В. Смілянської. – К.: Веселка, 2011. – 263 с.
17. Черкасенко С. І. Шевченко й діти. ІІ. Шевченко педагогом. – К.: Друкарня Київської друкар. спілки, 1914. – 32 с.
18. Черкасенко С. Шевченко педагогом. (Епізод з життя Шевченка) // Світло. Український педагогічний журнал для сім'ї і школи. – 1911. – Кн. 8. – С. 6–15.
19. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 5: Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості. – 495 с.
20. Щурат В. Літературні начерки. – Львів: накладом автора, 1913. – С. 100–103.
21. Щурат В. Шевченків «Буквар» // Неділя. – 1911. – № 11/12. – С. 10–11.

REFERENCES

1. Belyayeva, L.N., Zinovyeva, M. K., Nikiforov, M. M. Bibliography of periodic Russian editions, 1901–1916. – Leningrad: 1958. – Vol. I: A–3. – 664 p. – № 1520.
2. Bondarieva, N.O. "South Russian Primer" by Shevchenko in the synchronous reception (1861) // Literary studies. - K: printing office KNU, 2017. - Vol. 50. - P. 28-33.
3. Dey, O. I. Dictionary Ukrainian pseudonyms and kryptonims (16–20th century). – K.: Naukova dumka, 1969. – 559 p. – P. 371-372.
4. Karpov, A. A. Kulzhynskiy Ivan Grigorovich // Russian writers. 1800–1917. Biographical dictionary / Chief Ed. Nikolayev, P. A. – M.: Big Russian Encyclopedia, 1994. – Vol. 3. – 592 p. – P. 217–219.
5. Konyskyy, O. Naski gramatyk // Osnova. – 1862. – January. – P. 64–82. Different Pagination.
6. Konyskyy, O. Taras Shevchenko-Hrushivskyy, his life's chronicle. – L., 1898. – Vol. 1. Anniversary Edition of Tovarystvo. – 252 p. (Collection of philological section of the Shevchenko Scientific Society. – Vol. 1); L., 1901. – Vol. 2. – 393 p. (Collection of philological section of the Shevchenko Scientific Society. – Vol. 4).
7. Konyskyy, O. Taras Shevchenko-Hrushivskyy. Chronicle of his life. / Compiler Smilyanska, V. L. – K.: Klio, 2014. – 672 p.
8. Krypyakevych, I. People's Education and Taras Shevchenko // Writing from Prosvita. –1911. – Part. 2/3. – P. 33–41.
9. Kulzhynskyy, I. About incipient Malorossiyska literature. – K.: printing office I. and A. Davydenko, 1863. – 32 p.
10. Lyeskov, M. S. The last meeting and final separation with Shevchenko // Memories about Taras Shevchenko. – K.: Dnipro, 1982. – P. 379–382.
11. Petrov, N. Essays of Ukrainian literature. V. Modern Ukrainian Literature // Historic Gazette. – 1883. – Vol. XII. – July. – P. 70–112.
12. Petrov, N. I. Essays on the History of Ukrainian Literature of 19th century. – K.: printing office I. and A. Davydenko, 1884. – 457, XV p.
13. Tarnavskiy, Al. Ukraynofilski textbooks for public schools ("Gramatka" by Kulish, "Primer" by Shevchenko, "Ukrainska Abetka" by M. Gatstuk, "Arihmetika, abo Schotnitsya" by Oleksandr Koniskiy) // Kiyevlyanin. – 1881. – 25 of april. – № 91. – P. 1–2.
14. Ukrainec. Taras Shevchenko and Ukrainian national school// Volynskaya post office. – 1914. – 25 march. – № 52. – P. 2.
15. Chalyy, M. K. Life and works by Taras Shevchenko (Set of materials for his biography). – K.: printing office Milevskiy, K. N., 1882. – 281 p.
16. Chalyy, M. K. Life and works by Taras Shevchenko (Set of materials for his biography) / Translated from Russian, afterword and commentary by Smilyanska, V. – K: Veselka, 2011. – 263 p.
17. Cherkasenko, S. I. Shevchenko and children. II. Shevchenko like teacher. – K.: printing office of Kyiv printing union, 1914. – 32 p.
18. Cherkasenko, S. Shevchenko like teacher (The episode from the life of Shevchenko) // Svitlo. Ukrainian pedagogical journal for family and school. – 1911. – Book. 8. – P. 6–15.
19. Shevchenko, T. H. Complete Works: in 12 vols. – K.: Naukova Dumka, 2003. - Vol. 5: Diary. Autobiography. Articles. Archaeological notes. "Primer Yuzhnorussky." Recordings of folk art. – 495 p.
20. Shchurat, V. Literary Notes. – Lviv: author's edition, 1913. – P. 100–103.
21. Shchurat, V. «Primer» by Shevchenko // Sunday. – 1911. – № 11/12. – P. 10–11.

Study of Shevchenko's "South Russian Primer" in 1862-1914

N. A. Bondarieva

Abstract. The article examines the reception of the "South Russian Primer" in the years 1862 to 1914, which was in a way a step towards the recognition of Shevchenko's contribution to the development of public education. Publications demonstrate the general view on the "Primer", which over the following decades set the direction for the scientific study of the poet's textbook.

Keywords: Primer, review, Ukrainian grammar, textbook.

Изучение Шевченковского «Букваря южнорусского» в 1862–1914 годах

Н. А. Бондарева

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению рецепции «Букваря южнорусского» в 1862–1914 годах, которая была своего рода подготовительным этапом к осознанию значимости вклада Шевченко в развитие народного образования. Публикации демонстрируют общее мнение относительно «Букваря», которое в дальнейшем определяло направления научного изучения учебника поэта в последующие десятилетия.

Ключевые слова: букварь, отзыв, украинская грамматка, пособие.